

gust Riedinger”, “4. Proizvodnja i distribucija plina u Zagrebu za vrijeme Habsburške Monarhije”, “5. Poslovni izazovi i poteškoće plinare između dvaju svjetskih ratova”, “6. Zagrebačka plinara za vrijeme Drugog svjetskog rata”, “7. Opskrba Zagreba plinom u socijalističkoj Hrvatskoj” i “8. Zagrebačka plinara u samostalnoj Hrvatskoj”. “Tehnološki” dio obrađen je u cjelinama “9. Razvitak plinske mreže i plinskih trošila te struktura potrošnje i potrošača”, “10. Tehnologija dobivanja plina” i “11. Održivi razvitak i perspektive plinskog gospodarstva”. Osim navedenih poglavlja monografija sadrži i zaključak, sažetak na engleskome jeziku, popis izvora i literature, priloge te popis ilustracija. Monografija je obogaćena i brojnim slikovnim i tabličnim priložima u boji.

U povijesni dio publikacije autorski nas dvojac uvodi opisom povijesnoga okvira unutar kojega je došlo do razvoja i napretka tehnike u Habsburškoj Monarhiji, implementacije stranih inovacija u Monarhiji, te posvećuje prostor pokretaču plinskoga posla u Zagrebu – Ludwigu Augustu Riedingeru. U narednim poglavljima pratimo razvoj zagrebačke plinare kroz političke sustave unutar kojih je Hrvatska opstojala te naposljetku položaj i ulogu zagrebačke plinare u samostalnoj Hrvatskoj i njezino prilagođavanje energetske politici Europske unije.

“Tehnološki” dio monografije opisuje razvitak plinske mreže i plinskih trošila, objašnjava strukturu potrošnje i potrošača te opisuje tehnologiju dobivanja plina (proizvodnja destilirana plina, konverzija prirodnoga plina u gradski plin te distribucija prirodnoga plina). Posljednja cjelina “tehnološkoga” dijela okrenuta je budućnosti i održivom razvoju, gdje je plin prepoznat kao ekološki prihvatljiv i vrlo atraktivan energent. Tragom toga autori konstatiraju: “Jedini fosilni energent koji može dati kvalitetan odgovor na zahtjeve održivog razvoja upravo je prirodni plin. Zbog svojih tehničkih, energetskih i ekoloških uporabnih svojstava te vrlo širokih mogućnosti racionalne uporabe, prirodni je plin glavni energent koji može osigurati energetske podlogu kakvoći života u XXI. stoljeću, i to kako za građane Zagreba tako i za cijelu zemlju” (str. 122.).

Prezentirana publikacija hvalevrijedan je korak naprijed u istraživanju gospodarske povijesti Hrvatske, upućujući na mnoštvo “novih” neistraženih, često zanemarenih tema u domaćoj historiografiji, kroz čiju se prizmu može istraživati i društvena povijest pojedinoga grada, ali i hrvatskoga društva u cjelini. Naposljetku valja reći da je ova monografija i izvrstan primjer suradnje znanstveno-istraživačkoga instituta i industrije te sugerira na kojim bi se principima mogla temeljiti buduća suradnja jednog humanističkog instituta te industrije i privatnoga sektora.

LIDIJA BENCETIĆ

Ivan ROGIĆ, Ivan ČIZMIĆ, *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, Institut društvenih znanosti Ivo Pilar, Zagreb, 2011., 471 str.

Već na temelju naslova *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba* možemo pretpostaviti da knjiga obuhvaća sintezu na temu odseljavanja hrvatskoga naroda, ali ne događajničkoga tipa (usredotočenu na utvrđivanje osnovne kronologije i razmjera navedenog procesa) poput onih iz proteklih vremena, nego tumačeći odseljavanje u korelaciji s procesima modernizacije društva i napose demografske tranzicije (tj. tranzicije hrvatskoga društva i gospodarstva od tradicionalnog ruralnog oblika organiza-

cije i proizvodnje do suvremenog, urbanog, postindustrijskog, slobodnotržišnog modela ustroja društva) daje potpuno nov, originalan pogled na navedeni proces. Logično je da su se cjelovitog sagledavanja i sintetiziranja tako složene tematike – čije je sastavnice proteklih pedesetak godina znanstveno raščlanjivalo i obrađivalo više desetaka znanstvenika različitih specijalizacija iz niza znanstvenih ustanova, a na kroničarskoj razini stotine i stotine poznatih i anonimnih zapisivača diljem kugle zemaljske – prihvatila dva autoriteta iz područja proučavanja odseljeničtva i vrsna znanstvena pera: zaslužni znanstvenik Ivan Čizmić, povjesničar odseljeničtva, i znanstveni savjetnik Ivan Rogić, sociolog, obojica iz Instituta društvenih znanosti Ivo Pilar.

Sadržaj knjige organiziran je (kroz predgovor, šest raspravnih poglavlja, izbor iz literature te sažetke na hrvatskome i engleskome, bilješke o autorima i kazalo imena) po kronološkome i problemskome načelu.

Kako autori ističu u “Predgovoru” (str. 9.–12.), svrha knjige je pridonosenje “boljem razumijevanju hrvatske odselidbe”, ali se pritom ne iznose “opisi i analize životnih uvjeta i mehanizmi socijalne i političke integracije hrvatskih odseljeničkih skupina u pojedinih državama”, nego je u središtu “analize *hrvatsko društvo* (...) kada se oblikuju u njemu pojedini modernizacijski valovi i kada se (...) ustaljuju odselidbeni oblici ponašanja (...)”. Razmatra se dakle odnos “modernizacija – odselidba” na društvenoj pozornici, i to od 1868. do 2001., a što se tiče metodologije: “Glavni uvidi ponuđeni u knjizi nastali su na *sjecištima povijesne i sociologijske analize*.” Ponuđenoj analizi, koja nije sektorski specifična, upravo je cilj “prekoračiti metode pojedinih analitičkih sektora i uputiti u obrise cjeline događanja ili mehanizama”, pa “se rabe tehnički postupci u kojima je uloga istraživačke imaginacije nešto veća nego inače (...)”, kako ističu i sami autori.

U prvome su poglavlju (str. 13.–42.) definirani osnovni pojmovi i na teoretskome planu i u pogledu hrvatskoga prostora (napose dramatična ratna i demografska događanja na hrvatskim prostorima tijekom novoga vijeka).

Slijedi poglavlje u kojem se razmatra odseljavanje tijekom prve modernizacije (str. 43.–114.), tj. tijekom razdoblja koje se proteže od druge polovine XIX. stoljeća do početka Drugoga svjetskog rata. Prikazan je tijek iseljavanja, njegove značajke (razmjeri, smjerovi i obilježja tog fenomena), ali i povratništvo, a posebno su intrigantna potpoglavlja o odrazu procesa odselidbe u hrvatskoj javnosti ili stavu državne vlasti prema istoj.

Odselidbi u drugoj hrvatskoj modernizaciji, koja kronološki koincidira sa socijalističkim uređenjem Hrvatske od kraja Drugoga svjetskog rata do ukidanja jednopartijskoga sustava i državnoga osamostaljenja (str. 115.–249.), posvećen je najopsežniji i najkompleksniji dio knjige, jer je raspravna shema dodatno dopunjena u odnosu na onu ilustriranu pri raspravi o odselidbi za prve modernizacije. U opisu odnosa države prema odselidbi autori su utvrdili da je ona imala četiri odnosa prema njoj: dva u sjeni i dva javna. Heterogenost odnosa vlasti u drugoj Jugoslaviji prema odseljeničtvu autori artikuliraju kroz dva stava prema odseljeničtvu, koje je sustav prešutno primjenjivao, odnosno o kojima se nerado govorilo:

- prvo, *odseljeničtvo nije problem*, iz čega bi trebalo proizlaziti da nakon odselidbe takvi pojedinci prestaju biti briga toga sustava, jer postaju članovi drugih političkih zajednica (odselidba je klasni bijeg: bijeg iz socijalizma), a takav je odnos dolazio do izražaja u prvome poratnom razdoblju; međutim tu je postavku donekle remetilo povratništvo, iako je taj fenomen bio neusporedivo skromnijih razmjera (str. 212.–215.)
- drugo, *odseljeničtvo je neprijatelj*, što je u opreci s prethodno navedenim stavom, a takav je stav nalazio potkrepu u činjenici da je znatan dio odseljenika (napose

onih poratnih) bio nesklon lijevom totalitarizmu režima i/ili njegovu unitarizmu, čemu valja dodati i činjenicu da “politički vrh poretka, s obzirom na to da je i sam terorističkog/revolucionarnog podrijetla, sklon je na simboličkoj razini povećavati oporbenu snagu toga dijela odseljeničke populacije” (str. 215.–216.). Tim su se stavom rukovodile jugoslavenske tajne službe u obradi i djelovanju protiv odseljenika tijekom čitavog tog razdoblja.

Što se pak javno deklariranih stavova prema odseljeništvu tiče, socijalistički je režim propagirao:

- *odseljeništvu je sedma jugoslavenska republika* i režim manifestira izrazitu naklonost prema odseljenicima jer implicira svijest da su oni odigrali važnu ulogu u izgradnji pozitivnih odnosa među državama (npr. između socijalističke Jugoslavije i SAD-a), pa se ide i do zahtjeva za mehaničko ujedinjavanje odseljeništa po određenim zemljama i stvaranje “jugoslavenskog” odseljeništa (str. 221.–223.)
- drugi se *programatski* javni odnos prema odseljeništvu formirao od 60-ih godina XX. stoljeća, a njegovi su zagovornici polazili od pretpostavke da je odselidba neka vrsta ekonomske nužde te da treba sabrati pozitivne učinke tog procesa i upotrijebiti ih u korist poretka (str. 227.).

Po istome je obrascu strukturiran i dio knjige posvećen problematici odseljeništa nakon 1991. (str. 251.–330.), iako se nedostatak povijesne distance i primarnih analiza reflektira na iscrpnost i kronološku širinu prezentiranja tematike, koja se svodi na raščlambu dinamike i razloga odselidbe do druge polovine 1990-ih. Razmatrajući odnos države i odseljenih, autori zaključuju: “I hrvatsko društvo u Hrvatskoj i hrvatsko odseljeništvu, od preokretnih devedesetih godina dalje, imaju ‘zajedničku’ državu kao neku vrst poželjne posljedice dobro uložena političkog kapitala.” Međutim istodobno: “Tom uspostavom hrvatsko je odseljeništvu *izgubilo* moćno žarište *vodoravne* odseljeničke suradnje kao i središnji poticaj na definiranje *novih* stratejskih ciljeva odseljeništa kao cjeline, u odnosu na hrvatsku državu i tuzemno hrvatsko društvo” (str. 329.–330.), što podrazumijeva da na prvome mjestu više nisu ciljevi poput obrane države i sloma totalitarizma te nije vidljivo kojim bi ih se stratejskim zamislama zamijenilo.

U zasebnom je dijelu knjige razmotren odnos Katoličke crkve i hrvatske odselidbe (str. 331.–353.), odnosno zasluge župa i misija za očuvanje jezika i općenito identiteta hrvatskih odseljenika. Autori su utvrdili da je tijekom obaju jugoslavenskih razdoblja praksa državnih ureda bila brisanje “hrvatskih posebnosti na korist jugoslavenske (srpske) ‘sinteze’. Župe i misije ne javljaju se samo kao oblici aktivnog nijekanja takva državnog nasilja nego i kao primjeri izgrađivanja *autonomnih*, usporednih, sociokulturnih jedinica i mreža, sukladnih osnovnim vrijednostima odseljeničkih skupina” (str. 350.).

U šestome dijelu, tj. “Zaglavnom osvrtu” (str. 355.–426.), kroz 15 točaka daje se bilanca i svojevrsna sistematizacija prethodno raščlanjene problematike odselidbe. Srž studije svakako su odgovori na pitanje: “Kakav je odnos hrvatske odselidbe i modernizacije hrvatskog društva?” (str. 414.–426.).

Na temelju iznesenog možemo zaključiti da je knjiga *Modernizacija u Hrvatskoj i hrvatska odselidba*, nastala kao rezultat višedesetljetnih istraživanja i promišljanja uglednog sociologa Ivana Rogića i povjesničara odseljeništa Ivana Čizmića, ne samo multidisciplinarni izvorni znanstveni doprinos sagledavanju tematike odseljeništa, nego je od same impostacije analize do mahom novih, izvornih zaključaka i interpretacija ovog fenomena pravo osvježenje u razmatranju i promišljanju, pa će biti ne samo vrijedno štivo za stručnjake i širu publiku nego i polazište pri planiranju i provođenju

budućih znanstvenih istraživanja pojedinih segmenata povijesti odseljeništa, pa i sagledavanja modernizacijskih procesa hrvatskoga društva uopće. Dakle, budući da je knjiga pristupila problematici s aspekta historiografske i sociologijske analize, budućim istraživačima ne preostaje samo mnogo sastavnica koje još valja istražiti i prezentirati, nego ona može poslužiti i kao poticaj za slične zajedničke analize i suradnju znanstvenika iz drugih polja humanističkih i društvenih znanosti pri sagledavanju odselidbe te odnosa odseljenika i hrvatskoga društva u domovini.

MARINO MANIN

Ivan JANKOVIĆ, *Na belom hlebu. Smrtna kazna u Srbiji, 1804.–2002.*, Službeni glasnik – Clio, Beograd, 2012., 622 str.

Smrtna kazna, kako je i sam autor na početku predgovora definira, “simbol [je] suverene moći države i njenog vladara (ili njenih vlasti) nad pojedincem“. Janković u svojoj knjizi nastoji prikazati kako se primjenjivala smrtna kazna i kakvi su bili stavovi prema njoj u Srbiji od 1804. do 2002., kako je regulirano izricanje i izvršavanje smrtnih presuda, kakav je bio status smrtne kazne u svijetu tijekom analiziranog razdoblja te, konačno, kako je teklo reguliranje smrtne kazne u međunarodnome pravu i kakve su obveze iz toga proizlazile.

Skoro dvjesto godina povijesti smrtne kazne prikazano je kroz 15 glavnih poglavlja, koja nose slikovite naslove (str. 15.–564.). Nakon toga slijede sažeci na srpskome i engleskome (str. 565.–574.), Bibliografija (str. 575.–599.) te Registar ličnosti i Registar pojmova (str. 600.–622.).

U prvome poglavlju, “Za izgubljene glave: 1804.–1813.”, autor navodi da za Prvoga ustanka u Srbiji nadležni zakon, u današnjem smislu te riječi, nije ni postojao. U nedostatku zakona, u Srbiji je glavni izvor prava prilikom kaznenoga suđenja, kao i dokaznoga postupka, bio običaj. Smrtnom kaznom kažnjavani su ubojstvo, vojna kaznena djela, politička kaznena djela, prijestupi protiv imovine, ali i mnoga druga djela koja nisu bila izričito zabranjena. Pogubljenja su se izvodila vješanjem, strijeljanjem i stavljanjem na kolo. U Srbiji toga vremena nedostajali su svi oni čimbenici koji su bili pokretači kaznenih reformi u Europi (pismenost, građansko društvo i javno mišljenje).

Sljedeće razdoblje (1815.–1839.) obilježeno je istovremenom dvojnomo vlašću i nadležnošću – srpskom i turskom, a opisano je u poglavlju naslovljenom “Kako se krivci kod nas na točku suše” (str. 50.–80.). Hatišerifom iz 1833. Srbija stječe autonomiju, uključujući i onu sudsku, no pisanih zakona još nije bilo, nego se i dalje sudilo prema običajnome pravu. U početku je izvršenje smrtne kazne bilo u isključivoj nadležnosti vezira, no ubrzo se kazna primjenjivala i bez turskoga odobrenja, što je često dovodilo do izvansudskih egzekucija. Način izvršenja smrtne kazne također još uvijek nije bio točno određen. Ako se takva praksa uspoređi s onodobnom Zapadnom Europom, autor zaključuje: “[...] u Srbiji od 1815. do 1839. smrtna kazna je primjenjivana onako kako je u Zapadnoj Europi prestajala da se primenjuje [...]”.

Ustavobraniteljski režim i vrijeme prve vladavine kneza Mihaila (“Duhu vremena klanjati se: 1839.–1858.”) obilježeni su sastavljanjem prvih zakona i prvih pravih sudova. Ustanovljen je sustav kaznenih sankcija, a proglašeno je i načelo razmjernosti između prijestupa i kazne. U razdoblju od 1839. do 1858. broj izvršenih pogubljenja